

УДК 343.13

Є.А. Дерменжи,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ПРОЦЕСУАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА ТА СЛІДЧОГО

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблематики обрання запобіжних заходів, взаємодії прокурора зі слідчим та слідчим суддею при здійсненні владних повноважень на стадії досудового розслідування. Зроблено порівняльний аналіз діючого КПК та КПК 1960 року у частині досліджуваного питання, на основі якого запропоновано надати слідчому процесуальну самостійність щодо застосування таких запобіжних заходів, як особисте зобов'язання та особиста порука.

Ключові слова: запобіжні заходи, кримінальне провадження, досудове розслідування, прокурор, слідчий.

Постановка проблеми. У зв'язку з нововведеннями, внесеними до КПК щодо запобіжних заходів, що призводить до змін в механізмі їх застосування, постає питання щодо нормативної регламентації повноважень слідчого, прокурора у контексті ініціації їх обрання, ефективності їх діяльності та взаємодії між собою задля досягнення мети, яку визначає ст. 177 КПК.

Зміни, що були внесені до КПК та стосується безпосередньо порядку обрання запобіжних заходів, пов'язані з тим, що прийняття остаточного рішення щодо обрання цих заходів на тепер є виключною компетенцією слідчого судді. Це пояснюється високою цінністю прав і свобод людини, яка викликає необхідність впровадження особливої процедури, що містить гарантії, які унеможливають їх безпідставне обмеження під час здійснення

кримінального провадження [1, с. 221]. Також ці зміни торкнулися характеру процесуальних відносин учасників кримінального провадження, що обумовлює їх теоретичне переосмислення для винесення пропозицій щодо внесення змін до КПК задля його удосконалення з досліджуваних питань.

Аналіз попередніх досліджень. Проблематика застосування запобіжних заходів на стадії досудового розслідування є предметом наукових пошуків таких науковців, як О.Н. Агакерімов, Л.М. Бабіч, К.Д. Волков, І.В. Гловюк, Ю.М. Грошевой, А.В. Захарко, М.І. Зеленська, Т.Г. Ільєва, О.М. Коріняк, Л.М. Лобойко, М.А. Макаров, О.І. Марочкін, А.М. Мельник, Ю.Д. Москалюк, А.І. Палюх, А.О. Побережник, В.О. Попелюшко, В.В. Рожнова, Д.О. Савицький, С.М. Смоков, Л.Д. Удалова, О.Г. Шило, О.В. Шульга

та ін., проте проблематиці повноважень прокурора та слідчого в механізмі обрання запобіжних заходів на стадії досудового розслідування приділено недостатньо уваги. Тому **метою роботи** є виявлення проблемних питань обрання запобіжних заходів у контексті повноважень прокурора та слідчого на основі порівняльного аналізу з Кримінально-процесуальним кодексом 1960 р.

Виклад основного матеріалу. Розглянувши загальні положення про запобіжні заходи (ст. 176 КПК 2012 р.) бачимо, що законодавець покладає на слідчого та прокурора тягар доказування підстав для застосування цих заходів, адже під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК, і на які вказує слідчий, прокурор; 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні (ч. 1 ст. 194 КПК). Крім того, згідно ч. 3 ст. 176 КПК, слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини, є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених ч. 1 ст. 176 КПК, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам. Тобто позитивне вирішення клопотання, а саме винесення слідчим суддею ух-

вали про застосування запобіжного заходу залежить від прокурора та його діяльності щодо доказування вищевказаних обставин. Неможливо не погодитись з думкою В.О. Попелюшка про позитивні наслідки цієї новели: «...закон зобов'язує слідчого суддю і суд підходити до вирішення питання про обрання запобіжного заходу не механічно, а оціночно щодо кожної окремої підстави, керуючись при цьому принципом презумпції невинуватості і правилами, які з цього принципу випливають, в тому числі правилом про тлумачення усіх сумнівів у доведеності обставин, на яких ґрунтуються обвинувачення та ризики, на користь обвинуваченого» [2, с. 6]. Це, за умов належного застосування та виконання, дає надію на забезпечення прав підозрюваного під час досудового провадження. З іншого боку, основним завданням прокурора на даному етапі є доведення перед представниками судової влади, не зважаючи на презумпцію невинуватості, умов і підстав для застосування конкретного запобіжного заходу з тим, аби переконати їх у тому, що рішення про застосування одного із видів запобіжних заходів, який обмежує права та свободи підозрюваного, відповідає потребам кримінального провадження та є пропорційним їм.

Згідно з положеннями ст.ст. 193, 194 КПК, що стосуються порядку розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу, слідчий, що здійснює досудове розслідування, не є суб'єктом, уповноваженим обирати, змінювати, скасовувати запобіжні заходи, крім затримання. Порівнявши визначені статті КПК 2012 р. зі ст.ст. 165, 165-1, 165-2 КПК 1960 р. щодо обрання запобіжного заходу, можна дійти висновку щодо звуження повноважень як прокурора, так

і слідчого. Адже згідно ст. 165 КПК 1960 р., запобіжні заходи у вигляді застави, взяття під варту застосовуються лише за вмотивованою постановою судді чи ухвалою суду. Інші запобіжні заходи застосовуються за постановою органу дізнання, слідчого, прокурора, судді або за ухвалою суду. Такі ж повноваження мали прокурор та слідчий щодо обрання запобіжного заходу згідно положень ст. 165-2: на стадії досудового слідства запобіжний захід, не пов'язаний з триманням під вартою, обирає орган дізнання, слідчий, прокурор. КПК 2012 р. не передбачає таких повноважень слідчого, прокурора з питань обрання, скасування чи зміни запобіжного заходу шляхом винесення постанови, тобто без звернення до слідчого судді. Те саме стосується зміни та скасування запобіжних заходів. Згідно з положеннями ст. 165-1 КПК 1960 р., орган дізнання, прокурор, слідчий та суд мав повноваження виносити постанову про зміну та скасування запобіжного заходу. Порівнюючи вищевказану статтю зі ст. 200 КПК 2012 р. (клопотання слідчого, прокурора про зміну запобіжного заходу), бачимо, що порядок скасування та зміни повторює порядок обрання запобіжних заходів, тобто надає право прокурору та слідчому звертатися до слідчого судді з відповідними клопотаннями, що значно звужує їх процесуальну самостійність а також оперативність обрання, зміни, скасування запобіжних заходів.

Частина 6 ст. 193 КПК 2012 р. також ставить питання щодо суб'єкта, що вносить клопотання про застосування запобіжного заходу, порядок розгляду якого і регламентує ця стаття. Згідно з загальними положеннями про запобіжні заходи, які прописані у ст. 176 КПК, ч. 4 якої

визначає, що запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора. Тобто КПК встановлює коло суб'єктів в особі прокурора та слідчого, що мають право на подання клопотання про застосування запобіжного заходу.

Ці недоліки ставлять питання про детальніше дослідження повноважень прокурора та слідчого щодо кожного із запобіжних заходів, та виявлення варіантів їх розширення або звуження для ефективнішого функціонування інституту заходів забезпечення кримінального провадження в частині запобіжних заходів. Стосовно такого запобіжного заходу як особиста порука, порівнюючи кодекси 2012 та 1960 рр. (ст. 180 та ст.ст. 152-153 відповідно) слідчий втрачає надане йому у ст. 152 КПК 1960 р. право визначати число поручителів, адже згідно з ч. 2 ст. 180 КПК 2012 р. слідчий суддя, який обирає захід, визначає їх кількість.

Пропозиції щодо розширення повноважень слідчого стосовно такого запобіжного заходу як особисте зобов'язання надавалися О.О. Кіпером. Він пропонує змінити існуючий порядок застосування цього запобіжного заходу та надати слідчому право самостійно його обирати [3, с. 74]. Також пропонує внести зміни до КПК в частині вирішення питання про обрання таких запобіжних заходів, як особисте зобов'язання і особиста порука, слідчим особисто за погодженням з прокурором без участі слідчого судді С.М. Смоков [4, с. 115]. Тієї ж думки підтримується вчений В.В. Сокурєнко, який наголошує, що було б доцільним надати право слідчому самостійно приймати рішення

щодо обрання таких видів запобіжних заходів, як особисте зобов'язання та особиста порука [5, с. 18].

Погоджуючись з пропозиціями вчених, вбачаючи в результаті внесення змін до КПК прискорення обрання та застосування запобіжних заходів, контроль за якими здійснюється слідчим і які істотно не обмежують права та свободи підозрюваного, якими є особисте зобов'язання та особиста порука, доцільно було б запропонувати надати слідчому процесуальну самостійність щодо їх застосування. Це б частково зменшило процесуальне навантаження слідчих суддів, що надасть їм можливість більше уваги приділяти ґрунтовному дослідженню клопотань про застосування більш суворих запобіжних заходів. Відмітимо при цьому для ілюстрації, що, згідно Аналізу стану здійснення судочинства в 2016 р. (за даними судової статистики), слідчі судді у 2016 р. розглянули клопотання: про застосування особистого зобов'язання — 9,6 тис., із яких задоволено 9,2 тис., або 95%; про застосування особистої поруки — 99, із них задоволено 83, або 83,8% [6]. Ці дані є достатньо стабільними, адже слідчі судді у 2015 р. розглянули про застосування особистого зобов'язання — 13,5 тис., із яких задоволено 12,9 тис., або 95,3%; про застосування особистої поруки — 141, із них задоволено 121, або 85,8% [7]; це вказує на обґрунтованість приблизно 90% зазначених клопотань, що підтверджує, як уявляється, можливість нормативної реалізації наведеної пропозиції.

У разі спрощення процедури обрання таких запобіжних заходів, як особисте зобов'язання та особиста порука, необхідне забезпечення захисту прав підозрюваного. Задля виключення ризику безпідставного обмеження конститу-

ційних прав і свобод треба зобов'язати слідчого приймати постанову лише за погодженням з прокурором. Крім того, необхідно надати підозрюваному право на оскарження постанов щодо застосування даних запобіжних заходів до слідчого судді.

Висновки. Аналіз чинного законодавства в частині регулювання обрання запобіжних заходів на стадії досудового розслідування дозволяє дійти висновку, що в цілому, зроблено суттєвий крок у напрямку вдосконалення функціонування інституту запобіжних заходів, але все ще існує багато питань, зокрема винесені на огляд у даній статті. З моменту вступу в силу діючого КПК 2012 р. актуальність цих питань зросла, тому що сьогодні важливу роль відіграє процесуальне керівництво та нагляд прокурора, який є гарантом забезпечення своєчасності, законності та ефективності в кримінальному провадженні. Тому, беручи до уваги принципи демократичного суспільства та враховуючи міжнародні обов'язки, необхідно поступово, за допомогою цінного напрацьованого десятиріччями досвіду здійснювати реформування шляхом внесення змін в сфері функціонування інституту запобіжних заходів. Зокрема, враховуючи що особисте зобов'язання та особиста порука істотно не обмежують права та свободи підозрюваного, а також статистику задоволення таких клопотань, слід надати слідчому процесуальну самостійність щодо їх застосування, а задля виключення ризику безпідставного обмеження конституційних прав і свобод передбачити необхідність попереднього погодження постанови з прокурором. Крім того, необхідно надати підозрюваному право на оскарження постанов щодо обрання таких запобіжних заходів до слідчого судді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грошевий Ю.М, Шило О.Г. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. — 2013. — № 1. — С. 220-226.
2. Попелюшко В.О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування // Адвокат. — 2012. — № 9 (144). — С. 4-6.
3. Кіпер О.О. Процесуальна самостійність слідчого в умовах реформованого кримінального процесуального законодавства України // Вісник прокуратури. — 2015. — №5. — С. 68-77.
4. Смоков С.М. Окремі проблемні питання що виникають при застосуванні норм нового КПК України // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. — 2013. — № 1. — С. 110-115.
5. Сокурєнко В.В. Актуальні питання досудового розслідування на сучасному етапі застосування кримінального процесуального законодавства // Теоретичні аспекти організації досудового розслідування : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. — м. Харків, 4 грудня 2015 р. — Харків : ХНУВС, 2015. — С. 16-20.
6. Аналіз стану здійснення судочинства в 2016 р.(за даними судової статистики) // Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf>
7. Аналіз стану здійснення судочинства в 2015 р.(за даними судової статистики) // Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf>

Дерменжи Е.А.

Проблемные вопросы избрания мер пресечения на стадии досудебного расследования в процессуальной деятельности прокурора и следователя.

Аннотация. Статья посвящена исследованию проблематики избрания мер пресечения, взаимодействия прокурора со следователем и следственным судьей при осуществлении должностных полномочий на стадии досудебного расследования. Проведен сравнительный анализ действующего УПК и УПК 1960 года в части исследуемого вопроса, на основе которого предложено предоставить следователю процессуальную самостоятельность при применении таких мер пресечения как личное обязательство и личное поручительство.

Ключевые слова: меры пресечения, уголовное производство, досудебное расследование, прокурор, следователь.

Y. Dermenzhy

Problematic issues of choosing a preventive measures at the stage of prejudicial inquiry in the prosecutor's and investigator's procedural activities.

Summary. The article is sanctified to research of the problems of the concerning application of the preventive measures, cooperation between the investigator, the prosecutor and investigating judge in implementation of powers during pre-trial investigation. The comparative analysis of the current CPC and CPC 1960 in part of the researching questions, on which was requested give to investigator procedural autonomy for the application of such preventive measures as personal commitment and personal warranty.

Keywords: Measures of restraint, criminal proceedings, pre-trial investigation, prosecutor, investigator.

